

# QUẢNG NGÃI

## VỚI VIỆC NGHIÊN CỨU,

## BẢO TỒN DI SẢN VĂN HÓA

HOÀNG NAM CHU\*

Quảng Ngãi là một tỉnh ven biển miền Trung, nằm ở khoảng giữa hai đầu đất nước, cách Thủ đô Hà Nội 883 km, cách thành phố Hồ Chí Minh 837 km; phía Bắc giáp tỉnh Quảng Nam, phía Nam giáp tỉnh Bình Định, phía Tây giáp tỉnh Gia Lai và Kon Tum, phía Đông giáp biển Đông. Diện tích tự nhiên 5.135 km<sup>2</sup>, với dân số hơn 1,3 triệu người. Toàn tỉnh có 13 huyện và 1 thành phố, trong đó có 6 huyện miền núi và 1 huyện đảo. Trên địa bàn Quảng Ngãi có 4 tộc người chính sinh sống: Việt (Kinh), Hrê, Cor, Ca dong. Trong đó, người Việt chiếm gần 90% dân số, sống chủ yếu ở các huyện đồng bằng, thành phố, huyện đảo và một số trung tâm huyện lỵ của các huyện miền núi. Các tộc người còn lại chủ yếu sống ở các huyện miền núi. Người Hrê có dân số đông sau người Việt (trên 110 ngàn người), cư trú chính ở các huyện Ba Tư, Minh Long, Sơn Hà; người Cor, với gần 30 ngàn người, cư trú chính ở các huyện Trà Bồng, Tây Trà; người Ca dong, với gần 15 ngàn người, cư trú chính ở huyện Sơn Tây.

Quảng Ngãi là vùng đất có bề dày truyền thống lịch sử văn hóa. Các nhà nghiên cứu và khai quật khảo cổ học trên địa bàn tỉnh trong những năm qua đã phát hiện dấu tích của người

nguyên thủy thuộc thời đại đồ đá cũ (tại Gò Trá - Sơn Tịnh, Gò Yàng - Sơn Hà); nền Văn hóa Sa Huỳnh - cách đây chừng 2500 - 3000 năm, thuộc sơ kỳ đồng thau đến sơ kỳ sắt sớm; nhiều dấu tích của văn hóa Chăm-pa phát triển rực rỡ từ đầu thế kỷ thứ I đến thế kỷ thứ XV. Trong dòng chảy liên tục của lịch sử, Quảng Ngãi cũng là nơi còn có nhiều dấu ấn của nền văn minh Đại Việt, đặc biệt là từ thời nhà Hồ, với việc đặt ra 2 châu: châu Tư và châu Nghĩa vào năm 1402. Đến năm 1471, vua Lê Thánh Tông đã cho đo đạc đất đai, thiết lập phủ Tư Nghĩa thuộc đạo thừa tuyên Quảng Nam - đạo thừa tuyên thứ 13 của nước Đại Việt.

Những làn sóng di cư nối tiếp nhau của người Việt (chủ yếu từ các vùng Thanh, Nghệ, Tĩnh) trong suốt nhiều thế kỷ, bắt đầu từ thế kỷ XV đã làm nên một Quảng Ngãi có cư dân đông đúc, xóm làng phồn thịnh. Trong quá trình cộng cư, tiếp biến văn hoá hơn 5 thế kỷ giữa các tộc người Việt, Chăm, Hoa và các tộc người thiểu số như Hrê, Cor, Ca dong, trên cơ tầng văn hoá Việt, đã tạo nên trên vùng đất Quảng Ngãi nhiều sắc thái văn hoá đa dạng, mang bản sắc riêng, độc đáo.

Quảng Ngãi còn là vùng đất có truyền thống cách mạng, địa linh nhân kiệt, là quê hương của cố Thủ tướng Phạm Văn Đồng, nguyên Chủ tịch nước Trần Đức Lương, các tướng lĩnh

\* GIÁM ĐỐC SỞ VĂN HÓA - THÔNG TIN TỈNH QUẢNG NGÃI

tài ba như Nguyễn Chánh, Phạm Kiệt, Trần Văn Trà... Trong các thời kỳ lịch sử đấu tranh cách mạng, Quảng Ngãi luôn nổi lên với những mốc son/sự kiện quan trọng, điển hình như: là địa phương sớm thành lập tổ chức Cộng sản (từ mùa xuân 1930); có Khởi nghĩa Ba Tơ (11/3/1945) mở đầu cho cao trào Cách mạng tháng Tám năm 1945; có Khởi nghĩa Trà Bồng và miền Tây Quảng Ngãi (28/8/1959) mở đầu cho phong trào Đồng khởi của cách mạng miền Nam; có Chiến thắng Ba Gia (31/5/1965) góp phần làm sụp đổ hoàn toàn chiến lược "Chiến tranh Đặc biệt"; có Chiến thắng Vạn Tường (18/8/1965) - một trong những trận thắng Mỹ đầu tiên, mở đầu cho phong trào đánh Mỹ và thắng Mỹ; Quảng Ngãi cũng là tỉnh được giải phóng sớm nhất ở các tỉnh duyên hải miền Trung trong đại thắng mùa xuân 1975 lịch sử. Bên cạnh những trang sử đấu tranh hào hùng, Quảng Ngãi cũng là địa phương chịu nhiều đau thương, mất mát trong chiến tranh. Kẻ thù đã từng gây ra trên đất này những vụ thảm sát đẫm máu như: Vụ thảm sát Sơn Mỹ, Vụ thảm sát Bình Hoà, Vụ thảm sát Khánh Giang-Trường Lê... Vì thế, việc quân dân Quảng Ngãi đứng vững, vượt lên những thử thách khốc liệt ấy, chiến đấu và chiến thắng, chính là một minh chứng hào hùng của ý chí ngoan cường và truyền thống đấu tranh anh dũng của con người Quảng Ngãi.

Bề dày về lịch sử văn hóa và truyền thống đấu tranh cách mạng đã để lại trên đất Quảng Ngãi một kho tàng di sản văn hóa vật thể và phi vật thể hết sức phong phú, đa dạng, có những sắc thái riêng. Ngoài những di tích về văn hóa Sa Huỳnh, văn hóa Chăm Pa, văn hóa Đại Việt, tiêu biểu như: thành cổ Châu Sa, di chỉ khảo cổ học Sa Huỳnh, di tích kiến trúc Chùa Ông (Tư Nghĩa), đình làng An Hải (Lý Sơn), đình làng An Định (Nghĩa Hành), làng cổ Thiên Xuân..., Quảng Ngãi còn có những di tích thắng cảnh như: Thiên Ấn niêm hà, Thiên Bút phê vân, Long Đầu hỷ thủy, Cổ Lũy cô thôn, La Hà thạch trận.... Đến nay, toàn tỉnh đã có trên 180 di tích lịch sử văn hóa đã được Bộ Văn hóa - Thông tin và UBND tỉnh xếp hạng, trong đó có 25 di tích Quốc gia. Về văn hóa phi vật thể, Quảng Ngãi là vùng đất đa tộc người nên rất đa dạng về văn hóa tộc người. Trong cộng đồng cư dân Việt ở Quảng Ngãi còn bảo lưu nhiều hình thức sinh

hoạt văn hóa truyền thống độc đáo, tiêu biểu như: lễ hội cúng Cá Ông, lễ hội tế các nữ thần (Thiên Yana, Ngũ hành thượng giới), lễ hội đua thuyền, lễ khao lễ thể lính Hoàng Sa... Về nghệ thuật diễn xướng, có một số hình thức diễn xướng dân gian như múa hát sắc bùa, hát bả trạo, hát hò, hát hố, hò chèo thuyền, hò giục chèo, hò khoan, hò hụi... Về nghệ thuật tạo hình, có một số đình làng, chùa chiền, lăng miếu có giá trị nhiều mặt về kiến trúc và mỹ thuật. Về văn học dân gian, người Việt ở Quảng Ngãi còn bảo lưu một kho tàng truyện kể, ca dao, hò vè dân gian hết sức phong phú, đặc biệt là ở vùng biển.

Cộng đồng các dân tộc Hrê, Cor, Ca dong trong tỉnh cũng còn bảo tồn nhiều hình thức sinh hoạt văn hóa truyền thống đặc sắc. Về tín ngưỡng - lễ hội, có lễ ăn trâu (đâm trâu), lễ tết năm mới, lễ ngã rạ, lễ cúng lúa nước, lễ ăn lúa giống thừa, lễ cúng máng nước, lễ cầu mưa... Về nghệ thuật diễn xướng, có diễn xướng Chinh ba, Chinh năng, Chinh lành, diễn xướng các loại nhạc cụ như: Vrok, Krâu, T'ru, Rangoái, Amáp..., đặc biệt là sáo Tà vố - một loại nhạc cụ cổ sơ của loài người hiện đang lưu giữ và trao truyền trong cộng đồng người Hrê ở Sơn Hà, diễn xướng các làn điệu như ca lêu, ca chôi, xà ru, a giới, cà lu dê ô dê, ra nghệ... Về nghệ thuật tạo hình, cộng đồng các dân tộc ở miền núi Quảng Ngãi còn giữ được nhà sàn truyền thống, nghề dệt thổ cẩm, với những bộ trang phục cổ truyền, những dụng cụ sinh hoạt và sản xuất có các hoa văn, họa tiết sắc sảo và tinh tế..., đặc biệt là cách trang trí trên cây nêu trong lễ hội ăn trâu của người Cor và người Ca dong. Về văn học dân gian, các tộc người ở miền núi Quảng Ngãi còn giữ một kho tàng truyện kể truyền miệng hết sức phong phú, với các amon/hmon về nhiều đề tài khác nhau.

Để bảo tồn và phát huy giá trị di sản văn hóa - lịch sử truyền thống của địa phương, trong những năm qua, được sự giúp đỡ của Trung ương, Quảng Ngãi đã đầu tư xây dựng Bảo tàng tỉnh, các Bảo tàng chuyên đề như: Bảo tàng Khởi nghĩa Ba Tơ, Bảo tàng Khởi nghĩa Trà Bồng, Bảo tàng Chiến thắng Vạn Tường và xây dựng, tôn tạo các di tích: Khu Chứng tích Sơn Mỹ, di tích Trụ sở Ủy ban hành chính kháng chiến Nam Trung Bộ, di tích lịch sử văn hóa Đội Hoàng Sa kiêm quản Trường Sa

trên đảo Lý Sơn, đền thờ Bùi Tá Hán, đền thờ Huỳnh Công Thiệu, đền thờ anh hùng dân tộc Trương Định, khu lưu niệm cố Thủ tướng Phạm Văn Đồng, các nhà lưu niệm danh nhân của địa phương cùng hệ thống tượng đài, phù điêu, bia di tích. Hiện nay, Sở VH-TT Quảng Ngãi đang xúc tiến xây dựng các dự án về tôn tạo nâng cấp Khu mộ Quyền Chủ tịch nước Huỳnh Thúc Kháng (ở núi Thiên Ấn), Bảo tàng Văn hóa Sa Huỳnh, Bảo tàng Văn hóa biển... Đối với di sản văn hoá phi vật thể, trong những năm qua, ngành Văn hóa Thông tin Quảng Ngãi đã cùng với các cơ quan, đơn vị liên quan ở Trung ương và địa phương nghiên cứu, sưu tầm, tư liệu hóa và giới thiệu, phổ biến trên các báo, tạp chí ở trung ương và địa phương về nhiều loại hình văn hóa phi vật thể còn lưu giữ ở Quảng Ngãi. Mặt khác, để bảo tồn và phát huy trong trạng thái động, ngành Văn hóa - Thông tin hàng năm đều tổ chức các cuộc hội thi, hội diễn, liên hoan về các loại hình nghệ thuật truyền thống của địa phương (Liên hoan công chiêng, đàn hát dân ca, trình tấu nhạc cụ dân tộc...) với mục đích kích thích, khơi dậy trong các cộng đồng việc tổ chức các hoạt động nhằm tự trao truyền các giá trị văn hoá truyền thống giữa các thế hệ. Nhiều đề tài khoa học về văn hóa dân gian, văn hóa tín ngưỡng - lễ hội truyền thống của từng tộc người ở Quảng Ngãi đã được nghiên cứu, phổ biến, bước đầu đạt được những kết quả khả quan. Và, chính trong quá trình nghiên cứu, bảo tồn, phát huy các giá trị văn hóa truyền thống của địa phương, đến nay Quảng Ngãi đã hình thành được một đội ngũ cán bộ nghiên cứu, sưu tầm về di sản văn hóa có nhiều kinh nghiệm.

Để đẩy mạnh hơn nữa hoạt động bảo vệ và phát huy giá trị các di sản văn hóa trên

quê hương Quảng Ngãi, ngành Văn hóa - Thông tin đã có chủ trương điều tra sưu tầm tất cả các di sản văn hóa vật thể và phi vật thể của từng tộc người, từng vùng/miền trong tỉnh để từ đó tiếp tục nghiên cứu sâu hơn từng loại hình, nhất là đối với những loại hình đang đứng trước nguy cơ bị mai một cùng với sự mất dần của các nghệ nhân lớn tuổi. Ngành Văn - hóa Thông tin cũng sẽ đầu tư kinh phí để xuất bản các đề tài nghiên cứu có giá trị để vừa bảo tồn, vừa phát huy giá trị văn hóa truyền thống, đưa những giá trị đó về cộng đồng. Bởi, không ai khác hơn, chính cộng đồng mới là nơi bảo tồn, trao truyền và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống hiệu quả nhất, vững bền nhất./

H.N.C



Một chút hương xưa - Ảnh: Khánh Duyên